

ความเป็นสากลแห่งกฎปฏิจรรยา

6.1 ลักษณะของกฎธรรมชาติ

กฎ (Law) มี 2 ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่ง ได้แก่ กฎซึ่งเป็นข้อห้ามหรือขออนุญาต ไม่ให้กระทำ หรือให้กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไป ใครฝ่าฝืนจะต้องถูกบังคับลงโทษ กฎนี้ได้แก่กฎของสังคมมนุษย์ เช่นกฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง เทศบัญญัติ ระเบียบข้อบังคับของสถาบัน กฎประเภทนี้เรียกว่า (prescriptive law) คือเป็นกฎข้อบังคับที่มนุษย์ยินยอมพร้อมใจกันสร้างขึ้น เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยสันติ ประเภทที่สอง ได้แก่ กฎธรรมชาติ (Natural law) กฎธรรมชาติ เป็นข้อความที่อธิบายแนวทางเป็นไปของปรากฏการณ์ธรรมชาติ John Hospers ให้ความหมายไว้ว่า "the laws of nature describe the way nature works"¹ และเขาได้กล่าวถึงลักษณะของข้อความที่จัดเป็นกฎธรรมชาติไว้ในแนวกว้าง ๆ 4 ประการ ดังนี้

1. ต้องเป็นข้อความที่เป็นจริงเชิงประจักษ์อันเป็นสากล (true universal empirical proposition)² หมายความว่า กฎนั้นจะต้องครอบคลุมไปถึงสมาชิกในชั้นเดียวกันทั้งหมด ไม่มียกเว้น เช่น เหล็ก เมื่อปล่อยให้ทิ้ง ออกซิเจนก็จะเกิดขึ้น กฎนี้ใช้ได้กับเหล็กทั่วไป

¹Hospers, John, An Introduction to Philosophical Analysis, 2 d ed. (Prentice - Hall inc. 1967), p. 230.

²ดูประกอบใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 232 - 239.

2. อยู่ในรูปแบบประโยคเงื่อนไข (if...then...form...) เช่น ประโยคเมื่อก็... เหน็ด ถ้า ปล่อยไว้ให้ถูกออกซิเจน ก็ จะเกิดสนิม ประโยคเช่นนี้อาจไปพ้องกับรูปประโยคทางตรรกวิทยา แต่มีข้อแตกต่างอยู่ที่ว่า ที่เป็นกฎธรรมชาติจะต้องมีข้อเท็จจริง (fact) ทบสนอง คือ ปรากฏการณ์เกิดขึ้นจริง ตามกระแสของข้อความนั้น ส่วนที่เป็นตรรกวิทยาไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริง

3. กฎนั้นจะต้องเป็นข้อความที่มีความหมายเปิดกว้าง (Open - ended) กระแสความหมายไม่ถูกจำกัดด้วยกาลอวกาศ เช่น เหน็ดไม่ว่าจะเล็กใหญ่แค่ไหน ไม่ว่า ณ เวลาใด ทั้งอดีต ปัจจุบัน อนาคต มันจะเกิดสนิมเมื่อปล่อยไว้ให้ถูกออกซิเจน

4. กฎธรรมชาติต้องได้มาด้วยประสบการณ์ตรง (direct experience) ด้วยการศึกษาทดลอง (experiment) ด้วยการสังเกต (observation) กล่าวคือ ต้องได้มาโดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ทางใดทางหนึ่ง หรือหลายทางร่วมกัน

6.2 กฎเฉพาะของปัจเจกสมุปบาทเป็นกฎธรรมชาติ

ในตอนท้ายของบทที่ 2 และในบทที่ 3 เราทราบแล้วว่า กฎเฉพาะของปัจเจกสมุปบาท หมายถึง "...เมื่ออริชชาเกิด สังขารก็เกิด... เมื่ออริชชาดับ สังขารก็ดับ..." กฎเฉพาะนี้ ครอบคลุมมนุษย์ทุกรูปทุกนาม ตลอดเหล่าสัตว์ที่อยู่ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ หรือถ้าจำกัดเฉพาะมนุษย์ มันก็ใช้ได้กับมนุษย์ทุกคนในชั้นของมนุษย์ เช่น มนุษย์ทุกรูปนาม ถ้ามีคันหา ก็ต้องมีอุปาทาน เข้าในลักษณะของกฎธรรมชาติข้อหนึ่ง ข้อความที่ว่า ถ้ามีคันหาแล้ว ก็ต้องมีอุปาทาน เป็นข้อความที่เปิดกว้าง ไม่ว่าใครที่ไหน เมื่อไร ไม่ว่าอดีต อนาคต ปัจจุบัน ถ้ามีคันหาแล้ว อุปาทานย่อมเกิดตามขึ้นมา โดยจำเป็น เข้ากับกฎธรรมชาติข้อที่ 2 ส่วนลักษณะข้อที่ 3 มีความชัดเจนอยู่แล้วในตัว เพราะข้อความในกฎปัจเจกสมุปบาท ล้วนเป็นประโยคเงื่อนไข และมีข้อเท็จจริงทบสนองให้เห็นอย่างเด่นชัด เช่น ถ้าชาติมี ขรามรณะก็ต้องมี ส่วนข้อที่ 4 เป็นลักษณะเฉพาะตัวของกฎเฉพาะเลยที่เดียว เพราะกฎเฉพาะอธิบายปรากฏการณ์คือ มนุษย์โดยตรง มนุษย์สังเกตตัวเขาเองด้วยตัวเอง จะทดลองก็ทดลองด้วยตัวของเขาเอง ถ้าเราย้อน

กลับไปสืบดูประวัติของการที่จะให้ใครมาซึ่งข้อความที่เป็นกฎปฏิจสมุปบาทแล้วเราจะพบว่า พระพุทธเจ้าใช้เวลาถึง 6 ปี ในการศึกษาค้นคว้า กว่าจะค้นพบแล้วตั้งเป็นกฎขึ้น ปฏิจสมุปบาทแบบชนิดกษาคติ แบบปัจจุบันชาติเป็นเครื่องชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดที่สุดถึง ประสพการณ์ตรงที่ทำให้มนุษย์ใครมาซึ่งกฎปฏิจสมุปบาท

ดังนั้นถ้าจะถือว่า กฎใดมีลักษณะครบ 4 ประการ ตามความในข้อ 6.1 กฎ นั้นเป็นกฎธรรมชาติ กฎเฉพาะของปฏิจสมุปบาทก็เป็นกฎธรรมชาติ ใช้ได้กับโลกของ อินทรีย์วัตถุ (organic world) โดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ชาติ

6.3 กฎทั่วไปของปฏิจสมุปบาทเป็นกฎแห่งสากลจักรวาล

ก่อนอื่นเราต้องทำความเข้าใจกับความหมายของคำว่า จักรวาล เสียก่อน จักรวาล มีความหมายครอบคลุมถึงปรากฏการณ์ทุกอย่าง นับแต่ อะตอม ก้อนหิน ฟ้าแลบ ตี๊กแตน กบ มนุษย์ โลก ดวงอาทิตย์ เนบิวลา กาแล็กซี่ ทั้งหมดนี้รวมกันเข้าเป็น หนึ่ง เรียกว่า Universe

6.3.1 จักรวาลตามพระศนะของพุทธธรรม

พุทธธรรมมีพระศนะว่า ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ โลกที่มีสิ่งมีชีวิต อาศัยอยู่ มิได้มีเฉพาะที่เรามองเห็นเท่านั้น แต่ยังมีโลก มีดวงจันทร์ มีดวงอาทิตย์อีก มากมายในอวกาศอันกว้างไกล ในสังขารูปัตถิสสูตร¹ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็น อานาจจิตของพวกพรหมว่า สามารถแผ่ไปได้ตลอดโลกธาตุเป็นพื้นเป็นแสนโลกธาตุ ใน จุลนีสสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็น ระบบของจักรวาลซึ่งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน

คฤกรอาณนถ์ จักรวาลหนึ่งมีโอกาสเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์ พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศ สว่างไสว รุ่งโรจน์ โลกมีอยู่พันจักรวาลก่อน ในโลกพันจักรวาลนั้น มีพระจันทร์ พันดวง มีดวงอาทิตย์พันดวง มีขุนเขาสิเนรุพันหนึ่ง มีชมพูทวีปพันหนึ่ง มีอมรโยคาน

¹ คุประกอบใน ม. อปริ. 14/322-325/193-195

ทวีปหนึ่ง มีบุตรภรรยาทวีปหนึ่ง มีบุพพิทาทวีปหนึ่ง มีมหาสมุทรสี่พัน มีท้าว
 มหาราช 4 พัน มีเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาทันหนึ่ง มี...คาวคิงส์...มี...ยามา
 ...มีคูลิต...มี...นิมมานรดี... มีปรินิมิตร์สวดี...มีพรหมโลกพันหนึ่ง กูกร
 อานนท์ นี้เรียกว่าโลกชาตอย่างเล็กมีพันจักรวาล (จุฬินิกาโลกชาต) โลกคุณควย
 สวนพันแห่งโลกชาตอย่างเล็กซึ่งมีพันจักรวาลนั้น นี้เรียกว่าโลกชาตอย่างกลาง
 (มัชฌินิกาโลกชาต) โลกคุณควยสวนพันแห่งโลกชาตอย่างกลาง มีล้านจักรวาลนั้นนี้
 เรียกว่าโลกชาตอย่างใหญ่ ประมาณแสนโกฏจักรวาล (มหาโลกชาต) กูกรอานนท์
 ทถาคตมุ่งหมายอยู่ ทั้งห้าโลกชาตอย่างใหญ่ประมาณแสนโกฏจักรวาลใหญ่แรงโคควย
 เสี่ยงหรือทำให้รุนแรงโคเทาทิมุ่งหมาย¹

ดังนั้น มโนภาพของจักรวาลตามทรรศนะพุทธธรรมกับการาศาสตร์สมัยใหม่
 จึงไม่แตกต่างกันมากนัก

6.3.2 ลักษณะกฎที่จะใช้อธิบายจักรวาล

พุทธธรรมถือว่า ปรากฏการณ์ในจักรวาลเป็นไปได้โดยอาศัยนิยาม 5
 นิยาม 5 คือ กลุ่มเหตุปัจจัยที่รวมตัวกันเข้าเป็นกฎธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ แล้วก่อให้เกิด
 ปรากฏการณ์ในจักรวาล คือ²

1. อุตุนิยาม ได้แก่ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับอุณหภูมิ ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง
 ลมฟ้า อากาศ ฤดูกาล
2. ฟีชนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ พันธุกรรม
3. จิตนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับการทำงานของจิต
4. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ กระบวนการให้ผล
 ของกรรม ระบบจริยธรรม
5. ชัมมนิยาม กฎธรรมชาติที่ว่าด้วยความสัมพันธ์กันของสิ่งต่าง ๆ อาการที่
 เป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย

¹อง. ดิก. 20/520/257-258.

²คู่มือศึกษานิตยสาร ชื่อสมังควลิตาสิณี ภาค 2 หน้า 34; และชัมมสังคณีวรรต-
 กถา ชื่ออัฐฐสาสิณี หน้า 408.

นิยาม 5 แต่ละนิยามเน้นหนักเกี่ยวกับปรากฏการณ์แต่ละอย่างตามชื่อของนิยาม แต่ไม่มีลักษณะเฉพาะที่เป็นไปได้โดยไม่อิงอาศัยนิยามอื่น เฉพาะขัมนนิยาม ถือว่าครอบคลุม นิยามอื่น ๆ ไว้ทั้งหมด เพราะเป็นเรื่องของกฎโดยตรง คือ ขัมนนิยามนอกจากจะแตกตัว ออกไปเป็นกฎเฉพาะในทางใดทางหนึ่งแล้ว ตัวมันเองยังกลับเป็นกฎที่ครอบคลุมกฎย่อย ๆ ทั้งหมดเหล่านั้นอีกด้วย ดังนั้น กฎที่จะใช้อธิบายจักรวาลจึงต้องมีลักษณะดังนี้

1. กฎนั้นต้องเป็นขัมนนิยามตา ขัมนนิยามตา หมายความว่า จะต้องพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ และมีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมกฎธรรมชาติอื่น ๆ ทั้งหมด ไม่ว่าจะ เป็นกฎในทางเคมี ชีวะ กฎแห่งกรรม จิตวิทยา ฯลฯ ลักษณะกฎธรรมชาติที่ว่า "ต้องได้ มาโดยประสบการณ์ เป็นจริงเชิงประจักษ์อันเป็นสากล และมีข้อเท็จจริงตอบสนอง" รวมอยู่ในความหมายของ ขัมนนิยามตา กฎที่เป็นขัมนนิยามตาจึงเป็นกฎที่เป็นพื้นฐานที่สุด

2. กฎนั้นจะต้องเป็นขัมนริฐิตา คือ กฎคงความเป็นกฎอยู่อย่างนั้นชั่ววันรันคร มนุษย์จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้น จะค้นพบมันหรือไม่ค้นพบก็ตาม ปรากฏการณ์ต่าง ๆ จะ ยังคงเป็นไปตามกระแสความหมายของกฎนั้นตลอดไป ลักษณะกฎธรรมชาติที่ว่า "มีความหมายเปิดกว้าง" รวมอยู่ในคำว่า ขัมนริฐิตา

6.3.3 กฎทั่วไปของปฏิจาสุมุขบาทเป็น ขัมนนิยาม ขัมนริฐิตา¹

กฎทั่วไปสายเกิด

"เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด "

กฎทั่วไปสายดับ

"เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ "

กฎทั่วไปเป็นขัมนนิยามในแง่ที่ว่า ทุกสิ่งมีเกิดและมีดับ การเกิดและการดับเป็น พื้นฐานของทุกสิ่ง การเกิดขึ้นของปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ถึงจะมีเหตุปัจจัยสลับซับซ้อนแค่ไหน

¹ขัมนนิยาม = ขัมนนิยามตา, ขัมนริฐิตา = ขัมนริฐิตตา; กุประกอบด้วย

เพียงใด มันก็เป็นไปภายใต้ความหมายของกฎทั่วไปสายเกิด กระบวนการคับหรือสลายตัวของปรากฏการณ์ แม้จะมีกระบวนการขั้นตอนยุ่งยากซับซ้อนอย่างไร มันก็ขึ้นอยู่กับกฎทั่วไปสายคับ ทั้งสายเกิดและคับจึงเป็นตัวร่วมของกฎย่อยทั้งหลาย ข้อเท็จจริงที่ได้จากการพิสูจน์ตามกฎย่อย เป็นเครื่องยืนยันความจริงของกฎรวม กฎทั่วไปเป็นสัมมัตติในแง่ที่ว่า การเกิด การคับของปรากฏการณ์ มีลักษณะเป็นสภาวะวิสัย (objective) การเกิด การคับของปรากฏการณ์แยกกันไม่ออก คือ "สิ่ง" กับอาการเป็นไปของ "สิ่ง" แยกออกจากกันไม่ได้ "สิ่ง" เป็นสภาวะที่มีอยู่จริง "การเกิดคับ" เป็นอาการของสิ่ง "สิ่ง" กับการ "เกิดคับ" เป็นของคู่กัน การเกิดคับจึงเป็นสภาวะธรรมที่คงอยู่ชั่วนิรันดร

การเกิด การคับของปรากฏการณ์นี้ให้เราทราบว่า ทุกสิ่งไม่ใช่ของเที่ยงแท้ถาวร (อนิจจัง) มันย่อมละสภาวะ ละฐานะเดิมไป หนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) เมื่อเราสับคนดูแก่แก่ หรือสภาวะที่พอจะถือว่าเป็นตัวเป็นโรง ก็ไม่พบ (อนัตตา) ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มันจึงมีการเกิดคับเรื่อยไป ดังนั้น ปฏิจจนูปบาทกับไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จึงเป็นสัมมัตติ เป็นสัมมัตติ ไตรลักษณ์เป็นลักษณะร่วมของปรากฏการณ์ ปฏิจจนูปบาทกับไตรลักษณ์เป็นหลักธรรม ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ซึ่งเราจะทราบในประเด็นต่อไป

6.3.4 ลักษณะร่วมของปรากฏการณ์ภายใต้กฎทั่วไปของปฏิจจนูปบาท

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ เป็นไปได้ ก็เพราะทุกสิ่งมีการแปรผัน หนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง ถ้าทุกสิ่งเที่ยง (นิจจัง) คงสภาพอยู่ได้ (อทุกขัง) และมีบุรณภาพ (อตตตา) สิ่งที่จะเป็นเหตุปัจจัยของปรากฏการณ์ไม่มีการรวมตัวกัน การรวมตัวของเหตุปัจจัยไม่มี หมายถึงการเปลี่ยนแปลงไม่มี เมื่อไม่มีการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขของสิ่งต่าง ๆ ก็อยู่ในสภาวะเดิม ทุกสิ่งในสภาวะใด ก็คงอยู่ในสภาวะนั้นชั่วนิรันดร ถ้าจักรวาลดำรงอยู่ในสภาวะเช่นนี้ การที่ธาตุไฮโดรเจนแปรไปเป็นธาตุฮีเลียมบนดาวฤกษ์ จะไม่มี เราจะไม่มีกลางวันกลางคืน ระบบขับถ่าย การหมุนเวียนของโลหิตจะเป็นไปไม่ได้ แม้กิริยาที่ตัว sperm จะแหวกว่ายเข้าไปเจาะ ovum ของแม่ให้เป็น germ

cell หรือกละ ก็จะมีไม่ได้ แต่ปรากฏการณ์ดังกล่าว เกิดขึ้นได้เพราะทุกสิ่งไม่เที่ยง ทยอยในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่มีบูรณภาพเป็นของตนเอง ดังนั้น ทุกสิ่งจึงมีลักษณะร่วมคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สิ่งที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ย่อมมีการเกิดขึ้นดำรงอยู่ คับไป การเกิดขึ้น ดำรงอยู่ของปรากฏการณ์เป็นไปภายใต้กฎทั่วไปของปฏิจจสมุปบาทหลายเกิด การดับไปของปรากฏการณ์เป็นไปภายใต้กฎทั่วไปหลายดับ ยกตัวอย่างให้เห็นดังนี้.-

กฎทั่วไปสายเกิด

ก1 เมื่อสิ่งนี้มี ข1 สิ่งนี้ก็มี

ก2 เมื่อสิ่งนี้เกิด ข2 สิ่งนี้ก็เกิด

กฎทั่วไปสายดับ

ก3 เมื่อสิ่งนี้ไม่มี ข3 สิ่งนี้ก็ไม่มี

ก4 เมื่อสิ่งนี้ดับ ข4 สิ่งนี้ก็ดับ

ปรากฏการณ์ในจักรวาล

X	Y
ค1. แดงสมองดี ชยันเรียน	ค2. จึงสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้
ข1. ความพร้อมเพรียงของหมู่	ข2. เป็นเหตุให้เกิดสุข
ง1. เพราะรอยยิ้มอันมีเสน่ห์ ของเขอแท้ ๆ	ง2. ทำให้เขาไม่ทันรถเที่ยวสุดท้าย
จ1. ผู้สรรพลสิ่งตามเป็นจริง	จ2. ย่อมละอริชชาเสียได้
ฉ1. เสอ หนูนีการงานรัดตัว เสียเหลือเกิน	ฉ2. จะหาเวลาปลีกตัวไปคูนั่งสักเรื่อง ก็ไม่ได้
ช.1 เมื่อคืนนี้เกิดพายุพัดจัด	ช.2. ทำให้คนม่ม่วงในสวนหลังบ้านโค่น ลง 3 คน
ฅ1. เมื่อยังอะตอมของยูเรเนียม-235 ควยอนุภาคนิวตรอน	ฅ2. จะทำให้อะตอมแตกตัวออกพร้อมกับ ให้กำดั่งมหาศาล

X	Y
ฅ1. โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์	ฅ2. ทำให้เกิดฤดูกาลต่าง ๆ
ค1. แรงโน้มถ่วงระหว่างมวลสาร ที่มีต่อกัน	ค2: ทำให้ก๊าซไฮโดรเจนกับฝุ่นผงรวม ตัวอัดแน่นกันเข้า
ฉ.1 เมื่อกลุ่มก๊าซยุบตัวลงอัดแน่นกันเข้า	ฉ2. มันจะร้อนขึ้นจนกลายเป็นดาวฤกษ์

อธิบายว่า ปรากฏการณ์ทั้งหลายใน ค1 ฉ1 จ1 ฉ1 ฅ1 ฅ1 ค1 และ ฉ1 หมายถึง "สิ่ง" ในค1 และ ฉ2 ปรากฏการณ์ใน ค2 ฉ2 ไปจนถึง ค2 ฉ2 หมายถึง "สิ่ง" ใน ข1 และ ข2 คำว่า "สิ่ง" ในฝ่าย X หมายถึง สิ่งที่เป็น "เหตุ" ส่วน "สิ่ง" ในฝ่าย Y หมายถึง "ผล" X ทำให้เกิด Y ในทางตรงข้าม ถ้าเปลี่ยนความหมายของฝ่าย X ให้เป็นปฏิเศษ ปรากฏการณ์ในฝ่าย Y ก็จะไม่เป็น ดังนั้น ค1 ฉ1 ไปจนถึง ค1 ฉ1 จึงเป็นปฏิเศษในฝ่าย X หมายถึง "สิ่ง" ใน ก3 ก4 ส่วน ค2 ฉ2 ไปจนถึง ค2 ฉ2 ในฝ่าย Y หมายถึง ข3 ข4 จริงอยู่ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในฝ่าย X และฝ่าย Y ย่อมเป็นไปตามวิธีทางอันเป็นกฎเฉพาะของมันตามหลักนิยาม 5 แดกกฎเฉพาะเหล่านั้นก็อยู่ในขอบข่ายของกฎที่เป็นขั้วนิยาม ขั้วมิจิ

การหมุนรอบตัวเองของโลก การหมุนของเนบิวลา การที่ก. ซ็อดคอกไม้ไปบูชาพระ การที่ จ. เด็อกแต่งงานกับ น. หรือแม่กระทั่งการที่แมลงวันตัวหนึ่งตกลงไปในแก้วเหล้าของ ค. ปรากฏการณ์เหล่านี้ เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วจะพบว่า เป็นไปตามกฎทั่วไปของปฏิจสมุขบาท กล่าวคือ ปรากฏการณ์ทุกอย่างในจักรวาลนับตั้งแต่อะตอม (microcosmos) ไปจนถึงมหจักรวาล (macrocosmos) ถ้าจะอธิบายสั้น ๆ กระต๊อคที่สุด มีความหมายครอบคลุมกว้างไกลที่สุด เป็นพื้นฐานที่สุดก็ต้องกล่าวว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี... เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้... ก็ไม่มี ปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ตัวเงื่อนไขที่ประกอบกันเข้าเป็น "สิ่ง" ตามความหมายของกฎส่วนเหตุ เป็นเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องศึกษาค้นคว้าเอาเอง ซึ่งเท่ากับว่ากฎทั่วไปของปฏิจสมุขบาทเปิดแนวทางไว้กว้าง ทำทวยความสามารถของมนุษย์ให้ศึกษา ค้นคว้า ไม่แนะทางเชิงสุกทางใดทางหนึ่ง คำว่า "สิ่ง" มีความหมายยืดหยุ่นได้กว้างไกล "สิ่ง" ตามตัวอย่างประกอบมิใช่สิ่งสมบูรณ์ไม่ว่าจะในรูปแบบของวัตถุหรือจิต นิยตินิยมทางเทวนิยมและทางวัตถุนิยมจึงถูกปฏิเสธโดยพุทธธรรม